

СТУДІЇ: УПРАВЛІННЯ

Фінансування як функція управління вищою освітою

Людмила ЯРЕМЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту і контролінгу

Система вищої освіти України перебуває у процесі постійного реформування, що зумовлено трансформаційними змінами в суспільстві. Нових підходів потребує вся система управління вищою освітою, у тому числі і практика її фінансування. У нових умовах роль держави має полягати не тільки у забезпеченні закладів вищої освіти фінансовими ресурсами, а й у формуванні розгалуженої, гнучкої та прозорої моделі фінансування, яка б ґрунтувалася на заходах стимулювального характеру, передбачала автономію вищих навчальних закладів та сприяла удосконаленню системи управління галуззю.

Особливі уваги потребують питання нормативно-правового забезпечення, урізноманітнення джерел фінансування ВНЗ, удосконалення методів фінансування та розширення функцій управління. Однак залишається малодослідженою роль фінансування як функції управління вищою освітою. Адже через обсяги фінансування може здійснюватися державне замовлення на певну кількість фахівців відповідно до потреб ринку праці.

Проблеми фінансово-господарської діяльності вищих навчальних закладів, джерел та механізму фінансування освіти висвітлено у працях таких українських вчених, як В.Андрієнко, Л.Антошкіна, Т.Боголіб, Й.Бескид, Н.Верхоглядова, О.Віфлеємський, М.Гальвановський, І.Каленюк, В.Ковальов, В.Кремень, І.Майбуров, В.Марцинкевич, О.Мещанінов, М.Яструбський та ін.

Управління як самостійна галузь науки і практики набуло широкого розвитку в ХХ ст. У цей період з'являються ґрунтовні дослідження з проблем управління як на мікро-, так і на макрорівнях. Водночас зростає значення освіти в розвитку суспільства і відповідно ускладнюється її організація, розширюються її масштаби.

До 90-х років ХХ ст. державне управління освітою в Україні було жорсткою централізованою системою, в якій існувало тільки одне джерело фінансування – державний бюджет. При переході

нашої країни до ринкової економіки змінюється зміст освітньої діяльності, який також набуває ринкового характеру. У такій ситуації система державного управління освітою потребує суттєвого удосконалення та модернізації.

В останні роки ХХ ст. почали з'являтися наукові дослідження в галузі управління освітою загалом та щодо окремих його напрямів. Однак до сьогодні залишаються недостатньо розробленими багато питань щодо пошуку оптимальної моделі управління системою освіти, яка б, з одного боку, забезпечувала загальне керівництво освітою як галуззю, а з іншого – передбачала розширення автономії ВНЗ.

Функції управління – це напрями або види цілеспрямованої управлінської діяльності, а також відповідна організація робіт. Вони є взаємопов'язаними складовими процесу управління, які розрізняються залежно від змісту і цілей та визначаються об'єктом і складом завдань, що вирішуються. У сукупності функції управління виражають специфіку процесу управління як складової виробничого процесу. Вони є єдиними для всіх об'єктів управління [4, с. 9–10].

У сучасній економічній літературі виокремлюють такі управлінські функції: планування, організацію, контроль, мотивацію і фінансування [2, с. 225] (див. рис. 1).

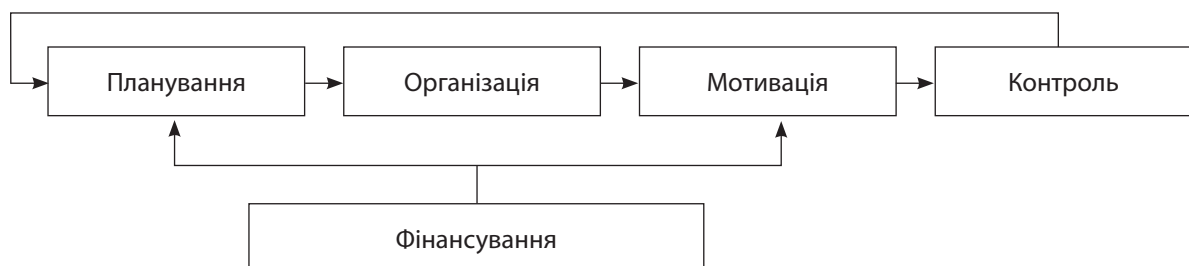

Рис. 1. Функції управління системою вищої освіти

Планування як функція управління в системі вищої освіти залишається важливим компонентом організаційно-економічного механізму, а тому полягає у встановленні реальних і поточних цілей. При плануванні важливе значення має врахування демографічних, економічних, соціальних факторів, завдань та перспектив зміни параметрів органів державного управління. Складання планів і графіків роботи на різні періоди потребує глибокого осмислення, обґрунтування й чіткого формування напрямів дій для досягнення поставлених цілей.

Планування контингенту студентів у сфері вищої освіти має відбуватися на основі вивчення потреб економіки у працівниках різних напрямів та спеціальностей. Вища освіта повинна готувати фахівців за перспективними спеціальностями відповідно до попиту на ринку праці. Планування контингенту студентів державної форми навчання у вищих навчальних закладах відбувається відповідно до державного замовлення на підготовку певної кількості спеціалістів, на яке надається державне фінансування. Водночас вищі навчальні заклади можуть набирати студентів додатково понад державне замовлення в межах ліцензованого обсягу прийому на умовах контракту з фізичними та юридичними особами, що передбачено переліком платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами.

Було б доцільно, якби держава визначала обсяги фінансування вищих навчальних закладів на основі науково обґрунтованих нормативів, розроблених центральним органом виконавчої влади та затверджених Кабінетом Міністрів України, що стали б вихідною величиною для відображення гарантії держави щодо задоволення потреб розвитку вищої освіти. Нормативи фінансування у такому разі були б узагальнювальними показниками, які б охоплювали всю сукупність видатків на відповідну одиницю нормування, тобто студента. Нормативи мають виражати оптимальне співвідношення інтересів у розподілі фінансових ресурсів держави. Вихідною базою для складання нормативів має слугувати середньорічна чисельність студентів і кількість ставок викладацько-професорського персоналу.

Така функція управління у галузі вищої освіти, як *організація*, з одного боку, дає можливість визначити систему органів управління, а з іншого – встановити повноваження та відповідальність всіх інститутів та ланок цієї системи. В Україні управління системою вищої освіти централізоване, оскільки державі належать економічні та політичні важелі управління вищими навчальними закладами. У статті 17 Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. №2984-III перелічено органи, які можуть здійснювати управління в галузі вищої освіти у межах їх компетенції:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки;
- інші центральні органи виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади;

- Вища атестаційна комісія України;
- органи влади Автономної Республіки Крим;
- органи місцевого самоврядування;
- власники вищих навчальних закладів;
- органи громадського самоврядування [1].

Контроль як функція управління є системою спостереження і перевірки діяльності вищого навчального закладу, відповідності виконання ним статей Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. №2984-III, економічної доцільності та обґрунтованості його діяльності, порівняння одержаних результатів з тими, що плануються, виявлення допущених відхилень у процесі виконання управлінських рішень та вжитті необхідних заходів. Державний контроль можливий лише за наявності належної якості вищої освіти. Проблема якості не нова і актуальна для кожного суспільства. Нові завдання, які стоять перед системою вищої освіти, зокрема виникнення вищих навчальних закладів недержавної форми власності, викликали необхідність здійснення контролю за наданням якісних освітніх послуг населенню. Це зазначено у Постанові Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. №1247 «Про розроблення державних стандартів вищої освіти», відповідно до якої державні стандарти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки і застосовуються з метою забезпечення якості вищої освіти, а також розроблення, впровадження й удосконалення нормативної і навчально-методичної бази, що регламентує підготовку фахівців з вищою освітою [5].

Контроль має забезпечувати цілеспрямованість і стабільність діяльності закладів вищої освіти шляхом постійного відстеження дотримання державних стандартів вищої освіти. Відповідність освітніх послуг державним стандартам вищої освіти визначає якість освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів. Державні стандарти вищої освіти є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами в системі вищої освіти України. Вони базуються на Законі України «Про освіту» та інших нормативно-правових актах, що регулюють відносини в системі вищої освіти [там само].

Розв'язанню проблеми якості вищої освіти мають сприяти процедури акредитації та ліцензування [6]. Відповідно до Указу Президента України від 10 жовтня 1995 р. №942/95 «Про заходи щодо вдосконалення діяльності органів освіти» Кабінет Міністрів України прийняв Постанову від 12 лютого 1996 р. №200 «Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти», якою було, зокрема, затверджено: Положення про Державну акредитаційну комісію та її персональний склад; Положення про ліцензування закладів освіти; Положення про акредитацію вищих закладів освіти.

Вищі навчальні заклади незалежно від їх відомчого підпорядкування і форм власності можуть розпочинати діяльність з окремих видів і напрямів, пов'язану з наданням освітніх послуг і підготовкою спеціалістів різних рівнів кваліфікації, лише

після отримання відповідної ліцензії. Ліцензування здійснюється шляхом експертного підтвердження спроможності навчального закладу провадити діяльність за заявленими видами і напрямками.

Ліцензуванню підлягає діяльність, пов'язана з підготовкою спеціалістів різних рівнів кваліфікації, а саме: підготовка спеціалістів різних рівнів кваліфікації та перепідготовка з наданням другої вищої освіти за спеціальностями; підвищення кваліфікації керівних кадрів та спеціалістів; підготовка до вступу до вищих навчальних закладів.

Для вищих навчальних закладів обов'язковою є акредитація. Це зазначено в Постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. №978 «Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах». Дія цього положення поширюється на вищі навчальні заклади незалежно від форми власності та підпорядкування, які здійснюють підготовку (перепідготовку) фахівців за певними спеціальностями певних освітньо-кваліфікаційних рівнів на підставі ліцензії Міністерства освіти і науки України.

Важливу роль відіграє якісний склад викладацького персоналу. У Наказі Міністерства освіти і науки України від 24 грудня 2003 р. №847 «Про ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти» визначаються мінімальні нормативи забезпечення навчальних закладів матеріально-технічною, навчально-методичною, інформаційною базою, науково-педагогічними та педагогічними кадрами [3].

Мотивація як одна з функцій управління системою вищої освіти полягає в тому, щоб спонукати і стимулювати людей до отримання ними вищої освіти з метою забезпечення досягнення поставленої мети. У зв'язку з цим розширено можливості отримання вищої освіти, визначено, що навчання студента може фінансуватися з різних джерел: з державного і місцевого бюджетів, оплачуватися фізичними і юридичними особами. Мотивація – це також і стимулювання праці педагогічного персоналу з метою досягнення ним ефективних результатів діяльності.

Фінансування є однією з головних і досить важливих функцій державного управління системою вищої освіти. Галузь вищої освіти для успішного функціонування на ринку освітніх послуг потребує належного державного фінансування. За рахунок функції фінансування здійснюється виконання функцій мотивації та планування. Наприклад, щоб забезпечити виконання функції мотивації з метою залучення студентів до отримання ними вищої освіти і стимулювання праці педагогічного персоналу, потрібні належні обсяги державного фінансування. Стимулювати та заохотити студентів до отримання вищої освіти можна шляхом збільшення місць державного замовлення на підготовку висококваліфікованих фахівців. Держава має запровадити програмно-конкурсні умови фінансування перспективних напрямів розвитку освіти, в яких

братимуть участь підприємства, банки, фонди, громадські організації. Це дасть змогу підприємствам отримати необхідні висококваліфіковані кадри, а випускникам вищих навчальних закладів забезпечить повноцінну зайнятість не тільки в державному, а й у приватному секторі. Функція планування також взаємопов'язана з функцією фінансування, оскільки планування контингенту студентів державної форми навчання здійснюється відповідно до державного замовлення, на яке надаються відповідні обсяги державного фінансування.

Усі перелічені функції відображають сутність управлінської діяльності. Їх виконання має забезпечувати ефективність контролювання державним органом управління вищою освітою діяльності ВНЗ, що можливо лише на основі збирання достовірної інформації про реальний стан справ безпосередньо у вищих закладах освіти.

Отже, система вищої освіти України потребує пошуку оптимальної моделі управління цією галуззю та переходу від державної до державно-громадської системи управління. Це привело б до послаблення державної монополії у сфері управління освітою та водночас сприяло б ефективності загального керування освітньою галуззю, розширенню автономії ВНЗ, розв'язанню проблем їх фінансово-господарської діяльності, а також ускладненню, розширенню функцій управління, в тому числі і функції фінансування в системі освіти.

Література

1. Закон України від 17.01.2002 р. №2984-III «Про вищу освіту»: [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
2. Каленюк І.С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку / І.С.Каленюк. – К.: Кадри, 2001. – 326 с.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.12.2003 р. №847 «Про ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти»: [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
4. Осовська Г.В. Управління трудовими ресурсами: навч. посібник / Г.В. Осовська, О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 224 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.1998 р. №1247 «Про розроблення державних стандартів вищої освіти»: [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.1996 р. №200 «Про ліцензування, атестацію та акредитацію навчальних закладів»: [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

Анотації

Людмила ЯРЕМЕНКО
Фінансування як функція управління вищою освітою

У статті розглянуто теоретичні та методичні засади фінансування вищої освіти в Україні. Визначено функції управління вищою освітою.

Охарактеризовано систему державного управління вищою освітою в Україні.

Ключові слова: контроль, мотивація, організація, планування, управління, фінансування.

Людмила ЯРЕМЕНКО

Финансирование как функция управления высшим образованием

В статье рассмотрены теоретические и методические принципы финансирования высшего образования в Украине. Определены функции управления высшим образованием. Охарактеризована система государственного управления высшим образованием в Украине.

Ключевые слова: контроль, мотивация, организация, планирование, управление, финансирование.

Lyudmyla YAREMENKO

Financing as a function of higher education management

In the article theoretical and methodical principles of financing of higher education in Ukraine are considered. The functions of management higher education are certain. The system of state administration higher education in Ukraine is described.

Keywords: control, motivation, organization, planning, management, financing.

Напрями розвитку системи інформаційного забезпечення управління ВНЗ

Віта ВІНОГРАДІЯ,

старший викладач кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту

Розвиток інформаційного суспільства забезпечує швидкий доступ до інформаційних ресурсів у всьому світі. Інформаційно-комунікаційні технології значно змінюють зміст і практику освіти. Сьогодні значна частина матеріалів, за допомогою яких здійснюється навчальний процес, подається в електронному вигляді. Використання телекомунікацій, мультимедійних навчальних інформаційних ресурсів, інтернет-технологій, застосування штучного інтелекту сприяють істотним удосконаленням в освітній галузі.

Сучасний стан науки й освіти характеризується зростанням вимог до якості підготовки фахівців і постійним пошуком нових методів, засобів підвищення ефективності навчального процесу. Нині система вищої освіти потребує комплексної інформатизації та комп'ютеризації ВНЗ і відповідно створення єдиного освітнього інформаційного простору, що об'єднує інтранет-мережі ВНЗ (кластерів знань).

Дослідження інформаційного забезпечення вищих навчальних закладів знайшло відображення у працях таких вчених, як Л.І. Антошкіна, Т.М. Боголіб, Н.І. Верхоглядова, Т.Є. Оболенська, В.Л. Плєскач, проте в умовах розвитку економіки знань це питання потребує постійного дослідження та вдосконалення.

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій управління змістом і організацією вищої освіти відбувається в таких напрямках: реалізація інформаційних процесів збирання, опрацювання, трансформації, зберігання науково-освітньої інформації; застосування програмних продуктів і апаратного обладнання для переробки інформації; вжиття

організаційно-технічних заходів щодо забезпечення функціонування програмно-технічного комплексу (підтримка повноти, цілісності інформаційного навчально-наукового середовища та його оновлення).

Побудова взаємовигідних відносин ВНЗ з іншими навчальними закладами на принципах безперервного обміну досвідом освітньої й наукової діяльності шляхом створення кластерів – мереж знань – є знаковою тенденцією сьогодення. Кластер – це сконцентрована на певній території група взаємопов'язаних організацій, профільних за змістом діяльності та інноваційних за суттю.

Основна мета діяльності кластерів – створення конкурентних переваг і застосування нових знань, впровадження технологічних інновацій і збільшення інвестицій у знання, що передбачає високу мобільність, прогресивність, підприємливість. Реалізація кластерної стратегії можлива за умови об'єднання та взаємопроникнення процесів діяльності сучасних підприємств, наукових установ і ВНЗ. Ефективна інноваційна система (мережа дослідних